

Mellem demokrati og diktatur

Jyllands-Posten i 1930'erne

Af Søren Toft Hansen

Som en avis, der altid har ligget uden for – eller i periferien af – de politiske partier, har Jyllands-Posten haft en speciel politisk linie. I både samtiden og eftertiden har vurderingen af Jyllands-Postens holdning i 1930'erne været et spørgsmål om, i hvilken grad avisen var nazistisk eller fascistisk. Den følgende analyse af cand.phil. Søren Toft Hansen går ikke ind i denne diskussion, men beskriver i stedet avisens demokratiopfattelse, som den fremtrådte i avisens ledere. Jyllands-Posten var på kollisionskurs med Det konservative Folkeparti bl.a. i spørgsmålet om en mere demokratisk grundlov i 1938/39, og avisens afvigelse fra partiets demokratiopfattelse søges belyst og forklaret ud fra Jyllands-Postens udgiveres og læseres erhvervsstruktur og klassebasis. Analysen bidrager dermed til forståelse af den borgerlige opposition, der hverken kan placeres inden for de etablerede partier eller de nye kritiske protestbevægelser og -partier.

Indledning

Den traditionelle karakteristik af den danske presse i mellemkrigstiden har været, at aviserne i perioden blev afpolitiserede.¹ Lederne blev ensrettede, fordi de mindre blade var økonomisk og redaktionelt afhængige af partierne. De politisk farvede referater og artikler blev færre, for kun ved at neddæmpe de politiske budskaber kunne man komme ud over en snæver læserkreds. Et større læsergrundlag og dermed flere annoncer var nødvendige for at finansiere de redaktionelle tiltag, som den moderne avis nødvendigvis måtte foretage for at overleve i denne periode af koncentration.

Det kan ikke afvises, at *Jyllands-Posten* i 1930'erne var mindre politisk i sin nyhedsreportage end i det forudgående tiår, men på meningsjournalistikken – ledere og politiske kommentarer – markerede avisen sig stærkt og selvstændigt. Avisen, der var landets 4-5 største med ca. 24.000 dagli-

1. Niels Thomsen: *Dagbladskonkurrencen 1970-1972*, I-II, København 1972.

ge læsere, prægede den offentlige debat som en borgerligt indstillet kritiker af demokratiet, politikerne og den spirende velfærdsstat.

Analyser af typen »hvem ejer pressen?« kommer ofte til det resultat, at hovedparten af pressen er borgerlig/kapitalistisk. Dette er naturligtvis af stor betydning for vurderingen af pressen; men billedet må nuanceres. Et dagblad må nødvendigvis drives som en forretning, og her er de eneste indtægtskilder den meget uhomogene gruppe af læsere og annoncører. Niels Thomsen angiver på grundlag af en sammenligning af stemmetal og oplagstal, at der efter 1920 har været en faldende tendens til at vælge avis efter ens politiske standpunkt og i stedet vurdere sin avis på den generelle journalistiske kvalitet.² De statistiske data kan ikke betvivles: Generelt set var læserne ikke influeret af deres daglige avis' holdninger – i hvert tilfælde ikke i stemmeboksen. Spørgsmålet er, om man også kan slutte den anden vej?

At avisen lader sig påvirke af sine læsere – eller modsat: at læserne vælger avis efter dens politiske synspunkter – er et postulat, der går på tværs af den herskende opfattelse blandt pressehistorikere. At det alligevel kan forsvares for *Jyllands-Posten* i 1930'erne, skyldes, at avisen ikke opererede på det snævert lokale marked som de fleste øvrige blade inden for det politiske firebladssystem. Et abonnement på en lokalavis var i høj grad et fravalg af de ringeste. At abonnere på *Jyllands-Posten* betød et aktivt valg mellem denne og de øvrige landsdækkende konservative blade, hvor i hvert tilfælde det meget større *Berlingske Tidende* fungerede som Det konservative Folkepartis officielle talerør. Uden at det kan underbygges, kunne man desuden formode, at *Jyllands-Posten* ofte var husstandens anden avis – et supplement til den bedste lokalavis.

Indholdsanalysen af *Jyllands-Posten* i det følgende vil fortrinsvis tage udgangspunkt i lederne, idet de er et direkte udtryk for avisens åbent formulerede politiske stræben, og de er derfor uden de samme begrænsninger som nyhedsstoffet kilde til avisens politik.³ Ifølge presseloven af 1851 og 1938 var redaktøren ansvarlig for alle anonyme artikler i avisen, som om hans navn havde været skrevet under dem. De navngivne artikler derimod var han ansvarsfri overfor.⁴ Derfor sidestilles alle politiske kommentarer og anden meningsjournalistik skrevet anonymt eller under

2. Niels Thomsen: *Dagbladskonkurrencen*, s. 532.

3. H.P. Clausen: »Avisen som historisk kilde«, *Fortid og Nutid*, bd. 21, 1950-62, s. 323.

4. Sv. Thorsen: *Den danske dagspresse 1951*, bd. II, København s. 154ff.

mærke med lederen og ses altså som et udtryk for avisens officielle holdning.⁵

Jyllands-Posten og Det konservative Folkeparti

I forbindelse med grundlovsrevisionen i 1915 ændrede partiet Højre sit program og skiftede navn til Det konservative Folkeparti.⁶ Grundloven af 1915 og den parlamentariske praksis, der var resultatet af Systemskiftet i 1901, måtte nødvendigvis betyde en demokratisering af partiets program og en udvidelse af partiets vælgerbasis, hvis det skulle gøre sig forhåbninger om reel politisk magt under den lige og almindelige valgrets og parlamentarismens auspicer.

Partiet byggede på en uhomogen vælgermasse af store industridrivende, små handlende og håndværksmestre, landbrugere, kontorfunktionærer og højtstående embedsmænd. Da Danmark blev involveret i verdenskrisen, gled ide- og kulturpolitikken i baggrunden i forhold til den økonomiske politik, og dermed blev de økonomiske divergenser, der lå latent i partiet, endnu mere fremtrædende. De politiske omvæltninger rundt om i Europa i 1930'erne satte yderligere fokus på de spændinger, der var i partiet i forhold til demokratiet. Mange af de konservative vælgere havde stadig rod i det gamle Højres antiparlamentariske traditioner, ligesom visse konservative kredse så en inspiration i de nye autoritære politiske bevægelser.

Men John Christmas Møller, der i løbet af 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne erobrede topposterne i partiet,⁷ stod for en mellemstandspolitik og fastholdt den lige og almindelige valgret som partiets grundlag. Han formåede i stort omfang at afværge de anti-demokratiske, reaktionære og endda fascistiske elementer i partiet, der ønskede udviklingen i mindre demokratisk retning, og det er eftertidens vurdering, at det var Christmas Møller, der sikrede Det konservative Folkeparti som et demokratisk parti

5. Hvor intet andet er nævnt, er den i artiklen citerede leder skrevet af H. Hansen. Ledere skrevet af avisens næstkommanderende – til 1934 Aage Schoch, derefter Lasse Egebjerg – sidestilles med H. Hansens som udtryk for *Jyllands-Postens* holdning.

6. Afsnittet om Det konservative Folkeparti i 1930'erne bygger, hvor intet andet er anført, på Wilhelm Christmas-Møller: *Christmas. Christmas Møller og Det konservative Folkeparti*, I-II, København 1993. Specielt er benyttet bd. I, s. 137-247 og bd. II, s. 1-113.

7. Han blev forretningsfører 1923, gruppeformand for folketingsgruppen 1927, gruppeformand for rigsdagsgruppen 1931 og partiformand 1932.

i 1930'erne.⁸ Christmas Møllers taktik var, at partiet ved en yderligere demokratisering af 1915-forfatningen kunne slå Socialdemokratiet på egen boldgade og vinde stemmer fra funktionærstanden og dele af arbejderklassen. Han arbejdede så hårdt på en grundlovsændring, der reelt afskaffede Landstingets særstilling, at han i forbindelse med grundlovsafstemningen 3. april 1939 satte sin position i partiet ind på et ja. Muligvis var resultatet blevet en forkastelse af forslaget alligevel, men Christmas Møller gav kritikere af grundlovssagen i det konservative bagland et yderligere incitament til at blive hjemme på valgdagen og dermed hindre ja-procentens andel i at nå op på de påkrævede 45% af hele vælgerbefolkningen.

Jyllands-Posten var blandt de mest fremtrædende kritikere af Christmas Møllers ledelse af partiet i almindelighed og af grundlovsforslaget i særdeleshed. Af de magre parlamentariske resultater, som Det konservative Folkeparti opnåede i 1930'erne: oktoberforliget med Socialdemokratiet i 1931, at partiet i Landstinget undlod at nedstemme valutalovene i 1932, Funktionærloven af 1938 og grundlovsrevisionen i 1939, var *Jyllands-Posten* kun positiv over for Funktionærloven, som man dog kun stiltiende støttede. I forbindelse med grundlovsrevisionen blev avisens kritik af partiformanden af mere og mere personlig karakter.

Jyllands-Posten havde fra starten i 1871 været konservativ, men havde altid slået på sin uafhængighed af partiet. Redaktør H. Hansen fulgte denne retningslinje, da han overtog bladet i 1931. Da konflikten med Det konservative Folkeparti spidsede til i 1938, repeterede han *Jyllands-Postens* stilling igen og igen og betonedede nødvendigheden af en fri presse: »... derfor har det sin Betydning, at der findes en fri Presse her i Landet – en Presse, der ikke er bundet af Hensyn, der faar den til at forme sine Meninger efter det, der passer dette eller hint Parti bedst – en Presse der er uafhængig af Partibaase og mosgroede Dogmer« (egenar nonce 19. august 1938).

Spændingerne mellem avisen og partiledelsen i forbindelse med grundlovsforliget blev så kraftige, at avisen brød med partiet. H. Hansen meldte sig ved årsskiftet 1938/39 ud af den konservative redaktørforening, »Den konservative Presse i Danmark«, der var den formelle forbindelse mellem parti og presse, og han meldte sig som privatmand ud af »Århus

8. Se f.eks. Tage Kaarsted: »Krise til krig, 1925-1950«, Olaf Olsen (red.) *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 13, København 1991, s. 122.

konservative Vælgerforening«. Det skete efter stærk kritik af *Jyllands-Postens* holdninger og handlemåde i de to organisationer.⁹

Avisen var modstander af Christmas Møllers politik og person, men støttede ikke hans gammelkonservative modstandere som Pürschel og Holstein. I det hele taget var *Jyllands-Postens* forbindelse med de konservative rigsdagsmedlemmer nærmest fraværende, og der findes ingen korrespondance mellem bladet og partiet eller bladet og partiformanden i disses arkiver.¹⁰

Om det manglende fodslag mellem partiledelsen og *Jyllands-Posten* skyldes, at avisen var funderet i andre vælgergrupper end partiet, skal forsøges afklaret ved en analyse af avisens klasse- og erhvervsinteresser.

Jyllands-Postens klasse- og erhvervsinteresser

Ejerskabet til Jyllands-Posten

Jyllands-Posten var oprettet af en kreds af Århus-borgere i 1871 med godsejer C.E. Krag-Juel-Vind-Frijs som økonomisk garant. I 1877 overtog husmandssønnen redaktør Chr. Nielsen avisen, og hans landbo-konservative linie blev videreført af sønnen Søren Wittrup Nielsen, da han overtog avisen i 1910. Det var S.W. Nielsens ønske, at hans eneste søn skulle overtage bladet; men da han døde i 1930, var muligheden for at føre *Jyllands-Posten* videre på familiens hænder væk. Derfor tilbød S.W. Nielsen sin ansvarshavende redaktør H. Hansen at købe bladet.

Direktøren for De danske Spritfabrikker Chr. H. Olesen var H. Hansens økonomiske og juridiske rådgiver i forbindelse med handelen, og i hans arkiv findes et omfattende kildemateriale, der belyser de økonomiske og juridiske overvejelser ved forhandlingerne om overtagelsen.¹¹ Chr. H. Olesen havde i lighed med en række andre store erhvervsdrivende stillet H. Hansen 50.000 kr. i udsigt som lån eller aktiekapital. Det kom dog ikke

9. Foreningen for den Konservative Presse i Danmark (nu Den konservative Presseforening), Forhandlingsprotokol; Aarhus konservative Vælgerforening, Forhandlingsprotokol. Jeg takker de to foreninger, som venligst har udlånt de pågældende forhandlingsprotokoller.

10. Rigsarkivet, Det konservative Folkepartis arkiv. B.I. Korrespondance og B.II: Korrespondance, Den konservative Presse; Rigsarkivet, Christmas Møllers Privatarkiv: Korrespondance.

11. Erhvervsarkivet, De danske Spritfabrikkers arkiv; Erhvervsarkivet, Chr. H. Olesens privatarkiv pk. 205: »Jyllands-Posten«.

så langt, for telefonfabrikant Kristian Kirk indvilligede i at låne H. Hansen til køb af den ene og selv købe den anden halvdel af avisen. H. Hansens lån skulle betales af *Jyllands-Postens* overskud.¹² Kirk ønskede ikke at blande sig i bladets forhold, men anså det for en økonomisk investering. I redaktørkontrakten mellem Kirk og H. Hansen står der, at »Redaktør Hansen er ansvarshavende Redaktør, og at han ansætter og afskediger Personalet og i øvrigt træffer Dispositioner vedrørende Bladets Drift... Red. Hansen [kan] ikke ... opsiges«. Ved Kirks finansiering af købet af *Jyllands-Posten* forsikredes avisens læsere om, at »Ordningen er formet saaledes, at den sikrer Redaktionen den samme fuldstændige Uafhængighed i enhver Henseende, som altid har været Bladets Styrke« (1. april 1931).

Kristian Kirk (1881-1940) levede privat et meget tilbagetrukket liv. Han var søn af entreprenør – senere storaktionær og direktør for Jydsk Telefon Aktieselskab – Gregers Kirk. Han var medejer af og senere eneaktionær i A/S Emil Møllers Telefonfabrik i Horsens, der fra 1937 skiftede navn til A/S Kristian Kirks Telefonfabrikker. Ud over telefonfabrikken var Kristian Kirk involveret i mange andre forretninger og ejendomsbesiddelser i ind- og udland, bl.a. var han hovedaktionær i det selskab, der drev kanalfarten mellem Dover og Calais. Ved sin død efterlod han sig en formue på mellem 5 og 10 millioner og var Århus' største skatteyder.¹³

Modsat Kirk kom Hans Hansen (1879-1956) fra forholdsvis små kår. Faderen var landmand. H. Hansen kom i typograflære, men interesserede sig for journalistik og blev medarbejder på *Horsens Avis* 1902. I 1904 kom han til *Jyllands-Posten*, hvor han uddannede sig til udenrigspolitisk specialist og fik overdraget bladets udenrigspolitiske ledere. I 1925 blev han medredaktør og i 1927 ansvarshavende redaktør for i 1931 også at blive ejer og udgiver.

De to ejere kom fra forskellig baggrund. Kirk var fra overklassen og var en absolut økonomisk sværvægter i andet slægtled med store handels- og industrimæssige interesser. H. Hansen derimod havde undergået en social opstigning. Han havde rod i et landbrugsmiljø, han var udlært typograf og blev siden journalist, redaktør og udgiver. Han kæmpede som formand for Provinsjournalistforeningen for sin stands sociale kår. Hovedparten af sit voksne liv havde han haft stilling som redaktør, og kun en

12. Finansieringen af avisen og de første regnskabsår kan følges i Kirks Telefonfabrikkers regnskabsbøger, som findes i Horsens Byhistoriske Arkiv.

13. *Aarhus Stiftstidende*, 16. februar 1940; *Ingeniøren*, nr. 22, 30. marts 1940.

tilfældighed (Erik Wittrups død) gjorde, at han blev bladejer. H. Hansen var rodfæstet i den højere middelklasse.

Jyllands-Posten var finansieret af industrikapital – i hvert tilfælde indtil H. Hansen betalte det sidste afdrag af lånet til sin halvdel i 1935. Men hans stærke kontraktlige sikring gjorde, at avisen ikke, som Århus-avisen *Demokraten* yndede at påpege, var talerør for storindustrien.

Jyllands-Postens læserskare

Jyllands-Postens abonnentprotokoller er ikke bevarede; men i Det kgl. Biblioteks Småtrykssamling er fundet en række oplagsanalyser, der er foretaget på baggrund af abonnentprotokollen.¹⁴ Analyserne kunne rekvireres ved henvendelse til avisen, og de var henvendt til annoncører og reklamebureauer.

Generelt er folks erhvervsangivelser altid problematiske, når angivelsen ikke har nogen konsekvens af f.eks. økonomisk art. Men modsat folketællinger og folkeregistre så opdateredes abonnentprotokollen kvartalsvis, hvilket kan gøre angivelserne lidt mere anvendelige.

En anden kildemæssig svaghed ved analyserne er, at de er affattet til reklamebureauer. Avisen har haft en bestemt intention med at foretage undersøgelsen: at sælge *Jyllands-Postens* spalteplads til annoncørerne. Den bedste annonceplads er den, der er rettet mod det publikum, der har den største disponible indkomst til forbrug. I pjecen både fra 1932 og fra 1935 konkluderes det enslydende: »En smukkere Erhvervsfordeling kan vanskeligt tænkes for et Blad, der netop i kraft af hele sit Anlæg henvender sig til den mest købedygtige Del af den jyske Befolkning«. Incitamentet til og muligheden for at manipulere med tallene var til stede.

Til fordel for analysernes rigtighed taler, at Aage Schoch, der var næstkommanderende, lederskribent og redaktionssekretær på *Jyllands-Posten* fra 1926 til 1934, blev bestyrelsesmedlem i den nystiftede Århusafdeling af Dansk Reklameforening i 1932.¹⁵ Dansk Reklameforening virkede under sloganet »ærlig reklame« for oprettelsen af Dansk Oplagskontrol i 1930,¹⁶ som *Jyllands-Posten* som den første provinsavis tilsluttede sig i 1933. *Jyllands-Postens* næstkommanderende sad med andre ord i bestyrelsen af en forening, der virkede for et bedre, mere ærligt og rationelt grundlag for annoncørerne til at vælge det rette forum at annoncere i. Så

14. Det kgl. Bibliotek, Småtryksafdelingen, Pressen. Dagblade, Århus læg: *Jyllands-Posten*. Der er oplagsanalyser fra 1932, 1935 og 1949.

15. Referat fra den konstituerende generalforsamling i *Jyllands-Posten*, 5. februar 1932.

16. Niels Thomsen: *Dagbladskonkurrencen*, s. 82f.

Haandværk

Bagermestre og Konditorer....	428
Barberer og Frisører.....	382
Smedemestre.....	245
Snedkermestre.....	230
Mekanikere og Vulkanisører...	174
Murermestre.....	201
Slagtere.....	202
Tømrermestre.....	148
Skræddermestre.....	125
Malermestre.....	117
Øvrige Grupper.....	763
Ialt...	3015

Handel og Transport

Urtekræmmere og Købmænd...	2124
Manufakturhandlere.....	359
Brugsforeninger og Brugsfor- eningsuddelelere.....	276
Cigar- og Tobakshandlere ...	109
Bil- og Cyklehandlere.....	160
Grosserere.....	219
Vognmænd.....	176
Handelsfunktionærer.....	176
Træ- og Tømmerhandlere.....	105
Bog- og Papirhandlere.....	96
Isenkræmmere.....	82
Øvrige Grupper.....	596
Ialt...	4478

Industri

Direktører.....	169
Fabrikanter.....	413
Overordnede Funktionærer....	189
Underordnede.....	556
Repræsentanter.....	322
Møllere.....	134
Mejeribrug.....	169
Øvrige Grupper.....	122
Ialt...	2074

**Landbrug, Havebrug, Skovbrug
og Fiskeri**

Godsejere.....	116
Proprietærer.....	329
Gaardejere.....	1400
Husmænd og Bødslemænd.....	106
Forpagtere.....	92
Forstmænd.....	103
Gartnere og Plantører.....	115

Sognefogder og Sognerads- formænd.....	72
Funktionærer paa Landet.....	101
Øvrige Grupper.....	87
Ialt...	2521

Liberale Erhverv, Embedsmænd

Embedsmænd indenfor Stat og Kommune.....	1146
Ingeniører og Konstrukører...	119
Læger, Tandlæger og Dyrslæger..	285
Sagførere.....	145
Inspektører og Bestyrere.....	205
Apotekere.....	79
Øvrige Grupper.....	452
Ialt...	2431

Institutioner m. v.

Banker og Sparekasser.....	159
Handelsselskaber og Industrivirk- somheder.....	520
Offentlige Kontorer.....	284
Øvrige Grupper.....	151
Ialt...	1114
Hoteller og Kroer.....	582
Restauratører.....	397
Pensionater.....	53
Funktionærer.....	27
Ialt...	1059

Rentiers og Pensionister.....	444
Fruer og Frøkner.....	500
Ialt...	944

Resultaterne af denne Undersøgelse kan derfor kort sammenfattes i omstaaende 5 Punkter.

I Jyllands-Postens oplagsanalyser fra 1932 og 1935 opgjorde man læserskaren fordelt på erhverv. Her ses analysen fra 1932, hvor oplaget var godt 23.000. (Det kgl. Bibliotek, Småtryksafdelingen).

det virker utænkeligt, at man med Schochs vidende skulle have fusket med oplagstallene.

I 1932 udgjorde det faste abonnenttal 80% af nettooplaget, og i 1935 var det tilsvarende tal 73%. Abonnentandelen er af en sådan størrelse, at man med rimelighed kan betegne denne gruppe som bladets kernelæsere.

Oplagsanalysen er bearbejdet, så den kan sammenlignes med Danmarks erhvervsfordeling (tabel 1). Der er foretaget visse justeringer for at få det bedst mulige billede. To grupper er helt bortredigeret. Det drejer sig om gruppen »Institutioner og handelskontorer« med 6,4% af abonnenterne i 1932 og 7,2% i 1935. Der ses bort fra denne gruppe, idet den ikke kan sammenlignes med de officielle statistikker, ligesom det ikke kan udledes, hvor og af hvor mange avisen læses.

Den anden gruppe, der udelades, er »Rentiers, Pensionister, Fruer og Frøkner«. Problemerne med denne gruppe er dels, at den er vanskelig at sammenligne med de officielle opgørelser, og dels at pensionister er en uhomogen gruppe. De definerer sig ofte efter deres tidligere erhverv. En pensioneret trafikkontrollør og en pensioneret generaldirektør har ikke umiddelbart samme sociale status. Hvad fruere og frøkner angår, så vil man ved at se bort fra denne gruppe få en homogen restgruppe, nemlig mænd. Alene det faktum, at fruere og frøkner er særskilt opført, gør, at det er sandsynligt, at restgruppen er mænd. Men naturligvis kan det ikke udelukkes, at der i de enkelte erhvervsopgørelser er kvinder iblandt.

Derfor vil man ved at se bort fra de nævnte grupper, der tilsammen repræsenterer 11,8% af abonnenterne i 1932 og 12,5% i 1935, få et billede af den del af den mandlige befolkning, der abonnerede på *Jyllands-Posten*. I tabel 1 er oplagsanalyserne for 1932 og 1935 sammenfattet og sat i relation til erhvervsfordelingen blandt den mandlige befolkning uden for hovedstaden. For at få et sammenligningsgrundlag er fremdraget tal fra erhvervsstatistikken.¹⁷

Den største enkeltgruppe af *Jyllands-Postens* abonnenter kom fra handel og transport. De repræsenterer en tredjedel af abonnenterne. Statistisk set er gruppen overrepræsenteret med næsten 100% i forhold til erhvervs-

17. Udgangspunktet er »Erhvervsfordelingen efter Hovedlandsdele 1930«, *Statistiske Efterretninger*, 25. årg., nr. 46, 5. december 1933. Kønskvotienten er udregnet for hvert erhverv. Derefter er det samlede antal beskæftigede for provinsen (Danmark minus hovedstaden) fundet og ganget med procentsatsen for den mandlige befolkning. Endelig er tallet fremskrevet til henholdsvis 1932 og 1935 via vækstrater udregnet efter tabellen »Den samlede Befolknings Fordeling efter Erhverv i 1930 og 1940«, *Statistiske Efterretninger*, 37. årg., nr. 9, 13. marts 1945. Det samlede antal personer er minus »Husgerning« og »Personer ude af Erhverv«.

Tabel 1. Den procentvise erhvervsfordeling af Jyllands-Postens abonnenter 1932 og 1935 sammenlignet med erhvervsfordelingen af den mandlige befolkning i provinsen

Kilde: Det kgl. Bibliotek, Småtryksafdelingen. Pressen. Dagbladet, Århus læg: Jyllands-Posten: oplagsanalyser 1932 og 1935; »Erhvervsfordelingen efter Hovedlandsdele 1930«, *Statistiske Efterretninger*, 25. årg., nr. 46, 5. december 1933

OBS: Abonnenttallene for 1932 er kun for Jylland, mens 1935-tallene indbefatter hele landet. Med hensyn til udregningen af erhvervsfordelingen se note 17.

	1932		1935	
	Abonnenter	Provins-befolkning	Abonnenter	Provins-befolkning
Landbrug	17%	47%	15%	46%
Håndværk	21%	} 31%	21%	} 32%
Industri	14%		15%	
Handel/transport	31%	17%	32%	17%
Liberale erhverv/ embedsmænd	17%	5%	17%	5%

fordelingen som helhed. Næststørste gruppe var håndværket med en femtedel, der desværre ikke kan vurderes i forhold til den almindelige erhvervsfordeling, da håndværk og industri er slået sammen i Danmarks Statistiks opgørelser. Landbruget blev i 1935 den mindste gruppe og er da også voldsomt underrepræsenteret i forhold til fordelingen af landets befolkning. Underrepræsentationen lader sig for en del forklare ved, at det på landet ofte var kutyme at holde avisen i fællesabonnement. Landbruget var også den gruppe, der gik kraftigst tilbage fra 1932 til 1935. I den forholdsvis lille periode mistede avisen 300 gårdejere (21%). Det skal ses i forhold til, at tallene for 1935 er en anelse højere, idet øerne er iberegnet, og at 1932 formodes at være krisens – der i høj grad var landbrugets krise – værste år. I modsat retning tæller dog, at landbrugserhvervs andel generelt faldt, men det var kun med et årligt fald på 1/2%. Mens antallet af gårdejere faldt, steg antallet af fabrikanter med 30% (127). Men man skal være varsom med at overfortolke denne stigning. Dels er der nominelt tale om en lille gruppe, og dels er Sjælland og øerne med i 1935-tallene. De liberale erhverv og embedsmændene ligger pænt med 17% begge år.

Men sammenlignes med den almene erhvervsfordeling, er gruppen den mest overrepræsenterede med en faktor 3.

Forsøges en opdeling af læserne efter klasse ses det, at den gamle mellemstand – småborgerskabet – udgør omkring 50%, mens den nye mellemstand – mellemlagene – udgør ca. 25%.¹⁸ *Jyllands-Posten* konkluderede selv i 1932: »Det er ikke noget Tilfælde, at over en Trediedel af Industrigruppen bestaar af Funktionærer, at Haandværksfagene er saa rigt repræsenteret, at det mellemstore og mindre Landbrug udgør 65 pCt. af Landbrugsgruppen o.s.v.«. Overrepræsentationen af små og mellemstore landbrug over for godsejerne samt fabrikanternes og direktørernes talmæssige underlegenhed i forhold til deres ansatte ligger til dels i den almindelige erhvervsstruktur; men *Jyllands-Postens* egen konklusion er klar: Det er ikke noget tilfælde, at avisen er *mellemstandens avis* – både den gamle håndværker- og handelsstands og de nye funktionærgrupper.

Jyllands-Posten var i et og alt en jysk avis. Antallet af abonnenter på øerne var lavt, men dog stigende. 1932 udgjorde de 4,8%, tre år senere var de steget til 6,1%, og stigningen ser ud til at fortsætte op gennem 1930'erne. I 1949 var ø-procenten helt oppe på 8,6.

Ses *Jyllands-Posten* i et land/by perspektiv, så viser oplagsanalysen, der er opdelt i købstæder og landdistrikter, at købstadsandelen i 1932 var 45%, og at den var steget 2 procentpoint i 1935. Sammenlignet med erhvervsfordelingen for hovedlandsdelen udgjorde provinsbyernes og forstadsbebyggelsens andel kun en tredjedel af Danmark uden hovedstaden i 1930.¹⁹ Med de landlige avisfællesskaber som usikkerhedsfaktor er der alligevel en klar overrepræsentation af byerhvervene.

Jyllands-Postens holdning til erhvervs- og samfundsgrupperne

Jyllands-Postens kernelæseres erhvervmæssige sammensætning kan pege hen imod de samme potentielle konflikter som i Det konservative Folkepartis vælgerskare. Derfor vil en indholdsanalyse af, hvordan *Jyl-*

18. Jeg følger definitionen i Jørgen Goul Andersen: *Mellemlagene i Danmark*, København 1979, hvorefter en småborger er en ejer af produktionsmidler, der selv udfører fysisk arbejde, mens mellemlag anvendes om ikke-ejere af produktionsmidler, der udfører ikke-manuelt arbejde. Her i opgørelsen er husmænd udskilt. Læger, tandlæger, dyrlæger og sagførere er henført under mellemlag, selv om de muligvis har ejet egen praksis.

19. *Statistiske Efterretninger*, 25. årg., nr. 46, 5. december 1933.

Jyllands-Posten i avisens spalter vurderede de enkelte erhverv, kunne afsløre, om avisen tog parti for nogle af grupperne eller kan henregnes til en bestemt »fløj« af partiet.

Jyllands-Posten var naturligvis for den private ejendomsret og imod socialisering. Valutacentralen, som fra 1932 regulerede Danmarks ind- og udførsel, blev anset som regeringens fremmeste socialiseringsinstrument. Regeringen havde kontrol med erhvervsudviklingen gennem regulering af tilførsler af råvarer, halvfabrikata og energi. Valutacentralen var den i særklasse mest omtalte og udskældte institution i *Jyllands-Postens* leder-spalter op igennem 1930'erne. Valutacentralens afløser burde være en aktiv handelspolitik – det vil sige told.

Fjenden var nem nok at definere: Kommuniste, Socialdemokrater og deres radikale medløbere samt fagforeningerne. Den enkelte arbejder blev sjældent negativt omtalt. Han blev bare forledt af den politiske og faglige arbejderbevægelse med dens klassepolitik og stemmekøb. Det var derimod sværere at danne et positivt program for det, som marxisterne forsøgte at tage livet af, og som *Jyllands-Posten* og hele det borgerlige samfund søgte at værges.

»Erhvervslivet« stod ikke samlet, ligesom der inden for de enkelte erhverv var kraftige skillelinier. Den lille håndværker havde ikke umiddelbart meget til fælles med fabriksejeren. Industrien var i høj grad hjemmemarkedsorienteret og stod i modsætning til den importerende grossisthandel. Handelsstanden omfattede både små forretningsdrivende, store grossister og storkøbmænd. Inden for alle erhvervsgrupper var funktionærstanden hastigt voksende og havde svært ved at definere sig selv. Byerhvervene stod både økonomisk og kulturelt i modsætning til landbruget, og inden for landbruget var der forskelle mellem de fortrinsvis animalsk producerende husmænd og det større harkorn, der først og fremmest var kornproducerende. Selv ikke over for den af *Jyllands-Posten* heftigt angrebne valutacentral var der enighed, og i det hele taget havde den økonomiske verdenskrise yderligere skærpet konflikterne imellem erhvervene.

Landbruget

Jyllands-Posten tog som de fleste i landet landbrugets krise meget alvorligt. Men de tiltag, der blev taget i brug over for landbrugets problemer, var i *Jyllands-Postens* øjne forkerte. Først og fremmest Valutacentralen, men også moratorielovgivningen og korn-, smør- og flæskeordningerne kunne efter *Jyllands-Postens* mening alle erstattes af én ting – nemlig told. Problemet var bare, at landbrugets organisationer traditionelt altid

havde svoret til frihandelsprincippet, og at de på Rigsdagen gennem Venstre kategorisk undsignede tolden.

Netop landbrugets organisationer blev af *Jyllands-Posten* kritiseret voldsomt for at være infiltreret af partipolitikere og for ikke at handle i landmændenes interesser. I starten så avisen Landbrugernes Sammenslutning (L.S.) som midlet til at få landboorganisationerne ud af partiernes klør og tilbage på landmændenes hænder, men da foreningen begyndte at arrangere mejeri- og valutastrejker, vendte *Jyllands-Posten* sig imod L.S.

I spændingerne mellem husmændene og gårdejerne – mellem de mindre husdyrbrug og de større, kornproducerende brug – tog avisen part for jordbrugerne. Regeringen indførte i decemberforliget 1933 en svineordning kombineret med en kornetold med fastsatte priser på importeret korn.²⁰ Men en del af de større kornproducerende landbrugere mente stadig, at fordelingen var skæv. *Jyllands-Posten* gjorde alt for at puste til den ulmende ild mellem korn- og husdyrproducenterne, subsidiært de mindre og større landbrugere. Svineordningerne var en »Uretfærdighed, der er begaaet over for de kornproducerende Landbrug« (22. juli 1933).

Jyllands-Posten talte gårdejernes sag, men uheldigvis kan man se af den store abonnentnedgang på 300 på tre år, at gårdejerne i mindre og mindre grad så *Jyllands-Posten* som deres forbundsfælle. Avisens hårde kritik af landbrugsordningerne, Valutacentralen og moratorielovene kunne opfattes som landbrugsfjendske. Den stadige kritik af arbejdernes og landmændenes berigelse på bekostning af byerhvervene i kriselovgivningen må have talt i samme retning. Oktoberforliget 1931 mellem regeringen og de konservative vakte protester inden for byerhvervene.²¹ *Jyllands-Posten* protesterede mod forliget, og speciel smertelig var Det konservative Folkepartis andel i det. Avisen harcelerede imod de skatter, der skulle finansiere hjælpen. De ville ramme »den store Middelstand i Byerne, der danner Kernen i den konservative Vælgerhær« (6. november 1931).

Industrien

Jyllands-Postens problem med hensyn til industrien var, at det traditionelt så toldvenlige erhverv trods skepsis i starten blev medspiller på regeringens valutacentral. Som det var tilfældet med landbruget, var *Jyllands-*

20. Erik Helmer Pedersen: *Det danske landbrugs historie*, bd. IV: 1914-88, København 1988, s. 167.

21. Jens Winther: »Fra krise til krig 1929-1940«, J. Hatting og Karl Olsen (red.): *Det konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede*, bd. II, København 1966, s. 18.

Posten fortaler for industrierhvervet, men kritiker af industriens interesseorganisation Industrirådet. Industrirådet blev tilhænger af Valutacentralen ved dens første forlængelse i oktober 1932.²² Ligesom de øvrige erhvervsorganisationer fik den fra 1932 sæde i det til Valutacentralen knyttede Valutanævn.²³ Erhvervene blev inddraget i administrationen af valutalovene, og Valutacentralen, der i starten kun blev anset for et valutapolitisk instrument, blev hurtigt både et handels- og beskæftigelsespolitisk instrument. Når man fra Valutakontorets side prioriterede råvarer og halvfabrikata frem for færdigvarer, kunne man arbejde på opbygningen af en dansk produktion af varer, man førhen havde måttet importere. Dette betød, at beskæftigelsen og produktionen inden for industrien efter et fald fra 1930 til 1932 steg med ca. 60% indtil 1939.²⁴

Det var en udvikling, som *Jyllands-Posten* dårligt kunne argumentere imod, skønt der i starten blev sået en del tvivl om, hvorvidt antallet af beskæftigede inden for industrien virkelig var steget, og senere især om det ville være steget tilsvarende uden valutacentral, men med tid (bl.a. 3. december 1933).

Industrirådets støtte til Valutacentralen stødte på en del knubbede ord fra *Jyllands-Posten*, f.eks. da H. Hansen i en leder fra 15. november 1933 kritiserede de store erhvervsorganisationers tilslutning til Valutacentralen, der var et »nyt Vidnesbyrd om, hvor uheldigt det er for Erhvervene, at de lader sig lede af deres Organisationers Funktionærer«. I anledning af Industrirådets 25 års jubilæum to år senere holdt formanden August Holm en tale, hvor han fastholdt Industrirådets tilslutning. Det fik H. Hansen til at skrive i lederen 1. november efter det nys overståede valg: »Det konservative Nederlag i København [maa] for en Del tilskrives, at Storindustriens Folk har anlagt de Holm'ske Synspunkter... Industriens Folk [har] i stort Tal svigtet Konservatismen og stemt socialistisk for at sikre Opretholdelsen af en Valutacentral, der midlertidig har bragt Industrien Fordele« (1. november 1935).

Det er værd at bemærke, at det for H. Hansen var *storindustrien* og Industrirådet, der havde svigtet.

Avisen var generelt kritisk over for storindustrien, i hvert tilfælde i de situationer, hvor avisen mente, at dens ve og vel blev prioriteret på bekostning af de mindre erhvervsdrivende. 17. januar 1937 tog H. Hansen

22. Sv. Aage Hansen: *Økonomisk vækst i Danmark*, bd. II, 3. udg., København 1984, s. 49.

23. Otto Jensen og Viggo Molin Nielsen (red.): *Danmark under Verdensøkonomisk krisen 1929-39*, København 1938, s. 65f.

24. Sv. Aage Hansen: *Økonomisk vækst i Danmark*, bd. II, tabel XIII.9 s. 67.

til genmæle over for de socialdemokratiske blades kritik af, at de konservatives forslag til afvikling af valutalovene var fra storindustrien og storhandlen, der ville klemme de små virksomheder. »Det virker saaledes ejendommeligt, at Regeringen skyder paa Storindustrien og søger at beskytte den lille Haaandværker og Købmand. Hidtil har det jo været omvendt. Saa længe Industrien stillede sig forstaaende til Valutacentralen, kunne den faa baade i Pose og Sæk. De store Virksomheder med de mange tusinde Arbejdere skulle for enhver Pris forsynes med Valutaattester, og saa maatte Haandværket og Detailhandlen klare sig, som de kunde«. (17. januar 1937).

Selv om det er Socialdemokratiet og ikke industrien som sådan, der skydes på, så ses det, at *Jyllands-Posten* tog en klar stilling i konflikten mellem storindustrien og håndværket/handelen.

Håndværk og handel

Ligesom *Jyllands-Posten* var kritisk over for storindustrien, var tonen over for »højfinans« og storhandelen også kras. Allerede i 1923 var *Jyllands-Posten* stort set den eneste avis, der var stærkt kritisk både over for Landmandsbanken, Ø.K. og Harald Plums Transatlantiske Kompagni.²⁵

Både håndværkere og handlende udgjorde så stor en del af *Jyllands-Postens* abonnenter, at en hvervekampagne i form af egenannoncer blev lanceret. I en egenannonce med overskriften »Forretningsmandens daglige Avis« 8. marts 1935 hed det: »Det private Initiativ er nu mere end nogensinde i Fare... Den Forretningsmand, som mener, at Varefordelingen forvaltes bedst, naar den er i Hænderne paa selvstændige Erhvervsdrivende, der disponerer under eget Ansvar, ved ogsaa, at han i *Jyllands-Posten* har en god Medhjælp i sin daglige Virksomhed, og en trofast Forbunds-fælle i de principielle Spørgsmaal om det frie Erhvervslivs Ret til at eksistere«.

Næsten nøjagtig samme ordlyd havde en annonce rettet mod håndværksmestre – »Håndværksmesterens daglige Avis« – fra samme periode (bl.a. 9. marts 1935). Annoncerne tog tråden op fra avisens ledere: De små erhvervsdrivende var truet af regeringen, erhvervsorganisationerne og deres forbandede Valutacentral.

25. Vagn Dybdahl: »Vejleder og Kritiker. *Jyllands-Posten* og Erhvervslivet 1871-1946« (1946), optrykt i Gerhard Eriksen (red.): *Sider af avisens historie*, Viby J. 1990, s. 160ff. Se også H.R. Brøckner: *Dagspressen – og dens Ansvar for Udviklingen*, København 1945, s. 116f.

Selv om lederspalterne sjældent eksplicit omtalte håndværkets og handelens forhold, så er det først og fremmest de grupper, der er indeholdt i avisens erhvervsvenlige linie. En leder fra 1935 sætter tydeligt lighedstegn mellem næringsdrivende og handel/håndværk/småindustri: »De mange Statsindgreb medfører... at Erhvervene for at værges sig maa slutte sig sammen, og et saadant Samarbejde resulterer ofte i Koncentration og Stordrift. Det vil sige en Udvikling som rummer en alvorlig Fare for den selvstændige Næringsdrivende. Og denne Fare maa afværges, saavidt som en sund og stærk Middelstand er af afgørende Betydning for ethvert Samfunds Trivsel« (27. december 1935).

Her får vi ikke blot placeret de mindre erhvervsdrivende som samfundets rygrad, men tillige afdæmpet kritikken af storkapitalen. For nok var stordrift en trussel; men den var erhvervslivets nødvendige mod regeringens socialiseringsplaner.

Modsat Industrirådet og landboorganisationerne så var der ikke udpræget kritik mod handelens og håndværkets brancheorganisationer. Det skyldes bl.a., at Grosser-Societetet var enigt med *Jyllands-Posten* i kritikken af Valutacentralen.

Funktionærer

Funktionærgruppen går på tværs af erhvervsskellene, men det giver mening at omtale den som en selvstændig gruppe, selv om den ikke i samtiden fremstod som en samlet gruppe med fælles interesser.

Funktionærgruppen er sjældent omtalt i *Jyllands-Posten*'s lederspalter, og modsat de andre grupper inden for mellemstanden – landbrugerne, håndværkerne og de forretningsdrivende – er det den eneste gruppe, der ikke iværksattes en målrettet reklamekampagne for i 1935.

Avisen var principielt for at forbedre privatfunktionærernes forhold. H. Hansen havde selv udført et meget stort og succesrigt arbejde som formand for Provinsjournalistforeningen 1915-31, hvor han arbejdede for den første overenskomst med bladudgiverne i 1919 og skaffede journalisterne bedre løn-, arbejds- og pensionsvilkår.²⁶

Selv om *Jyllands-Posten* udtalte sig positivt om funktionærernes forhold, så var man nervøs for, at funktionærerne skulle drives ind under det kollektive overenskomstsysteem, som det skete med Handels- og Kontor-medhjælperforbundets indmeldelse i De samvirkende Fagforbund i 1932.

26. Redaktør Viggo Knudsens nekrolog i *Journalistbladet*, nr. 9. 13. september 1956.

Den gode principal skulle nok vide at belønne sine dygtige medarbejdere. Derfor så *Jyllands-Posten* i 1935 hellere, at funktionærerne sluttede op om principperne i Dansk Principalforening (bl.a. 27. december 1935). Dansk Principalforening organiserede både arbejdsgivere og -tagere og arbejdede for gode arbejdsvilkår på individuelle overenskomster.²⁷ Ideologien bag foreningen var, at principalen og funktionæren havde fælles interesser, og at de måtte samarbejde i stedet for at bekæmpe hinanden. Man skulle »sikre det stedse stigende Antal Privatfunktionærer en saadan Stilling økonomisk og socialt, at de naturligt føler sig knyttet til Mellemstanden« (14. juni 1935). Funktionærerne skulle have så gode økonomiske kår, at de kunne være et samfundsbevarende potentiale og ikke søge mod Socialdemokratiet.

Det konservative Folkepartis mest succesrige forsøg på at sikre sig funktionærgruppernes sympati var ved fremsættelsen af Funktionærloven i 1937.²⁸ Det var mellemstandsfløjen med Christmas Møller og K.U. i spidsen, der trods stor modstand i partiets bagland fremsatte loven, der med nogle ændringer blev vedtaget i 1938. De dele af Det konservative Folkeparti, der havde sit udspring i detailhandlen, ønskede ikke, at man ved lov forbedrede funktionærernes forhold og dermed øgede omkostningerne for de mindre handlende. Principielt var Industrirådet og Grosserer-Societetet også imod, men skønt interesseorganisationerne var modstandere, var der blandt større arbejdsgivere et ønske om at få ordnede forhold på området. Det ville give en konkurrencemæssig fordel at tvinge de mindre erhvervsdrivende til at opfylde en række minimumskrav.

Jyllands-Posten omtalte ikke Funktionærloven i særlig grad i lederpalterne, og holdningen må nærmest betegnes som en stiltiende accept. På baggrund af avisens altid hvasse kritik af partiet i almindelighed og Christmas Møller i særdeleshed, må denne tavshed vurderes som sigende. At man ikke i store overskrifter ville lovprise loven, kan skyldes, at man ikke ville give Christmas Møller kredit, samt at man ikke ville træde de mindre erhvervsdrivende, som udgjorde en tredjedel af de faste abonnenter, over tæerne.

Havde privatfunktionærerne *Jyllands-Postens* fulde sympati, så var avisen mere skeptisk over for de offentligt ansatte funktionærer og tjenestemænd. *Jyllands-Posten* havde en nedladende holdning til de offentlige

27. *Principal og Medhjælper*, 24. årg., nr. 9, 1938. 25 års jubilæumsnummer.

28. Carl Gustav Johannesen: »Funktionærlovens forhistorie indenfor Det konservative Folkeparti«, *Historie. Jyske samlinger*, bd. XI, 1976.

kontorer og deres personale. Udbygningen af den offentlige administration var ligefrem et led i en omfattende socialdemokratisk sammensværgelse, der skulle sikre en kerne af vælgere, der var afhængige af en fortsat opretholdelse af deres stillinger og dermed en afhængighed af Socialdemokratiet.²⁹ Det beskrives i en leder 6. april 1936: »Offentlige Udsalgssteder ... er et Led i den Funktionarisme, som betyder saa meget for Socialdemokraterne, fordi Oprettelsen af nye offentlige Institutioner med nye Funktionærposter frembyder Mulighed for at belønne politiske Venner og Tilhængere«.

Til trods for denne kritiske leder var omtalen af funktionærstanden positiv, men sjælden. Den mellemstand, som funktionærerne skulle sikres for, er derimod oftere omtalt. En nærmere gennemgang af *Jyllands-Postens* definition af mellemstanden kan give et mere klart billede af avisens samfundsopfattelse som et komplement til det noget atomiserede, erhvervsopdelte billede.

Jyllands-Posten og mellemstanden

Ovenstående gennemgang af *Jyllands-Postens* holdning til de enkelte erhvervsgrupper efterlader et billede af en avis, der talte hele erhvervslivets sag. De faglige brancheorganisationer, storindustrien og »højfinansien« havde avisen foragt over for, men den selvstændige erhvervsdrivende og erhvervslivets funktionærer havde avisens fulde sympati.

For avisen var mellemstanden samfundsbærende. Og det helhedssyn, der præsenteredes i avisen, gengives bedst ved et længere uddrag af en leder af Lasse Egebjerg under titlen »Mellemstanden og Marxismen«. Lederen argumenterede for, at mellemstanden ingen fælles interesser havde med arbejderbevægelsen. Den angav betryggende økonomiske og sociale goder som vejen for at redde mellemstanden – og specielt flippoletaren – fra at vende sig mod det borgerlige samfund, hvor den retteligt hørte hjemme. »Og hvad er saa Mellemstanden i Danmark? Den danske Mellemstand bestaar af de mange selvstændige Erhvervsdrivende inden for Haandværk, Handel og Industri, Størstedelen af den omfattende Funktionærklasse baade i og udenfor det Offentliges Tjeneste og de »Liberale Erhverv«'s Udøvere, og endvidere kan man vel endnu regne Størstedelen af den selvejende Bondestand med til Mellemstanden... Endelig maa vel

29. Netop denne tanke er konklusionen i Henning Fonsmark: *Historien om den danske utopi*, København 1990. Fonsmark taler om, at velfærdsstaten ikke socialiserede erhvervene, men vælgerne.

ogsaa Toppen af Arbejderklassen betragtes som Mellemstandsfolk. I økonomisk Henseende er der ingen Tvivl... Mellemstanden – og ogsaa de Lag, som ligger underst inden for den – danner det sikre Bolværk mod Socialismen... Det borgerlige Samfund maa erkende sin Samhørighed med hele Mellemstanden« (15. juni 1936).

I ovenstående definition af mellemstanden er det nemmere at nævne dem, der ikke er inkluderet: først og fremmest arbejderklassen og husmændene – men også de arbejdsløse. Mellemklassen er først og fremmest økonomisk defineret; således er den del af arbejderne, der inkluderes, kvalificeret på grund af lønningsposen. »Flip-proletaren«, som lederen bekymrer sig mest om, skulle sikres for mellemstanden gennem »Betryggelse og sociale Goder« – forstået som anstændige løn- og arbejdsvilkår. Mellemstanden var ifølge *Jyllands-Posten* et økonomisk interessefællesskab. Der gives ikke nogen økonomisk grænse for, hvor skillelinien går; men ved at vurdere yderligere udsagn fra perioden kommer vi til en temmelig nøjagtig definition af, hvor skillelinierne i samfundet ifølge *Jyllands-Posten* gik.

Avisen som fortæller for skatteyderen

Skattetrykket var stigende i perioden, og det var blandt *Jyllands-Postens* foretrukne lederemner.³⁰ Specielt i perioden med ekstraskatter til finansiering af landbrugsstøtteordninger, socialreformen og statstilskud til arbejdsløsheds-kasserne harcelerede *Jyllands-Posten* over »almisse- og understøttelsespolitikken«. Var skatterne så blot brugt fornuftigt som i England, hvor skattebyrden godt nok var større end den danske; men hvor en tredjedel af skatterne gik til forsvaret (29. april 1938). I Danmark gik skattekroneerne derimod i *Jyllands-Postens* ord til regeringens »sociale Solderi« (bl.a. 17. maj og 14. oktober 1935).

Antallet af angreb på regeringens skattepolitik i lederne er overvældende. *Jyllands-Posten* fik sig en forbundsfælle i Dansk Skatteborgerforening. Foreningen var oprettet i protest mod de stigende skatter, og den indrykkede 1. juli 1932 en helsides annonce i *Jyllands-Posten*, der opfordrede folk til at slutte op om foreningen. *Jyllands-Posten* refererede, hvad der er naturligt nok, fra det møde, der blev annonceret. Men hvad der bør lægges vægt på, er en politisk kommentar, der under overskriften »Skatte-

30. Den samlede beskatning svarede i 1929-30 til 11,6% af bruttoformueindkomsten, mens den i 1938-39 var steget til 14%. De direkte skatter – både indkomstskatten og selskabsskatten – steg mest. Niels Thomsen: *Industri, stat og samfund 1870-1939*, Odense 1991, s. 307.

Hver eneste Dag er De med til at pumpe Penge i Statsskibet. De ved, at det lækker i alle Ender og Kanter – men er De klar over, hvordan Deres Penge forsvinder?

Læs Jyllandsposten, som hver eneste Dag har Opmærksomheden henvendt paa Solderiet med Deres Penge, og som hver Dag tager sig af Deres Interesser

Bestil derfor allerede i Dag

JYLLANDS POSTEN
– det jyske Morgenblad

KUPON		B
Undertegnede bestiller herved		
Jyllands Posten		
for Juli Kvartal.		
Abonnementsbeløbet Kr. 6,75 opkræves af Bladet og „Jyllands-Posten“ tilsluttes derefter alle nye tilhørende Abonnementer gratis i Juni Måned		
Navn		
Stilling		
Adresse		

I Jyllands-Postens egne annoncer søgte man at appellere til nye og fastholde gamle læsere. Egenannoncerne er en god kilde til avisens egen forståelse af, i hvilke samfundsgrupper man havde støtter og gennemslagskraft, og med hvilke holdninger de skulle hverves eller fastholdes. I denne egenannonce fra 2. juni 1937 ses Hakon Mielches tegning af Stauning ved statsskibets ror, mens skatteborgeren – ribbet til skjøten – ser til fra den ene kant.

borgernes Protest« opfordrede Jyllands-Postens læsere til at støtte op omkring foreningen (3. april 1932).

En anden væsentlig kilde til Jyllands-Postens holdning til skatterne er en egenannonce 2. juni 1937 med tegning af Hakon Mielche. Tegningen gengiver Stauning som rorgænger på den lækkende skude »Danmark«, der fyldes med skattekrone. Teksten lyder: »Hver eneste Dag er De med til at pumpe Penge i Statsskibet. De ved, at det lækker i alle Ender og Kanter – men er De klar over, hvordan Deres Penge forsvinder? Læs »Jyllandsposten«, som hver eneste Dag har Opmærksomheden henvendt paa Solderiet med Deres Penge, og som hver Dag tager sig af Deres Interesser«.

Dette er ikke den eneste egenannonce, der slår på skatteplyndringen. Netop egenannoncerne giver et billede af, hvilke befolkningsgrupper man mente at repræsentere, og hvis interesser man mente at varetage.

Sammenfatning

Jyllands-Posten havde potentielt de samme interessekonflikter som Det konservative Folkeparti. Kristian Kirk repræsenterede storindustrien, mens H. Hansen er vanskeligere at placere – men han er nærmest at henregne til middelklassen. Avisens abonnenter var for halvdelens vedkommende småborgere, dvs. håndværkere og handlende. Inddrages tillige gårdejere og funktionærer, tilhørte tre fjerdedele af *Jyllands-Postens* læsere middelklassen. Men avisen varetog også industriens interesser – i hvert tilfælde den del af industrien, der ikke var storindustri. Hvor skellet ligger, er ikke helt klart, men det er sikkert mellem de industrivirksomheder, der havde en eller få ejere, og de store aktieselskaber, der delvis var ejet af bankerne.

Ved en indholdsanalyse af avisens behandling af de enkelte erhverv på lederplan ses det, at alle erhverv er positivt behandlet. *Jyllands-Posten* forsvarer dem mod regeringen og partierne. Dog er der en tendens til, at avisen forsvarer den lille erhvervsdrivende mod de store industridrivende, ligesom avisen stod på byerhvervenes side mod landerhvervene. Funktionærerne er mere sparsomt, men dog positivt omtalt. Arbejderklassen nævnes meget sjældent; men den økonomisk bedst stillede del af klassen indregnes i den mellemstand, som avisen regnede for rygraden i det danske samfund.

Mellemstanden var også defineret som *skatteyderne*, forstået som den del af befolkningen, der bar den største del af skattebyrden, og som ikke kunne regne med at få noget igen i form af tilskud og sociale ydelser.

Samtidig med varetagelsen af skatteydernes interesser blev *Jyllands-Postens* modpol defineret, nemlig modtageren af sociale ydelser, også kaldet »socialnyderen« (f.eks. 19. juli 1937), og dennes protegeer, som oftest Socialdemokratiet og deres parlamentariske støtter, Det radikale Venstre, men i forståelse med erhvervenes interesseorganisationer.

Jyllands-Postens demokratiopfattelser

Professor i retsvidenskab Alf Ross gør i bogen *Hvorfor demokrati?* op med den opfattelse, at demokratiet er andet og mere end et statsretsligt styresystem.³¹ Ideen om, at demokrati også omfatter et »økonomisk de-

31. Alf Ross: *Hvorfor demokrati?*, København 1946.

mokrati«, hvor en mere ligelig fordeling af kapital og ressourcer er en forudsætning for og uvægerligt sammenbundet med politisk demokrati, af-færdiger han. Det økonomiske demokrati er en politisk ide om planøkonomi og omfordeling, der angiver nogles *mål* med demokratiet. Det samme gør sig gældende for andre »bindestregs«-demokratier såsom kulturelt og socialt demokrati. Demokrati er en overideologi – et udtryk for hvordan statsviljen dannes, ikke for hvad der er dens indhold.

En demokratisk statsform er ifølge Ross en indretning af staten, hvorefter folket som helhed – og ikke blot en enkelt person eller en mindre kreds af personer – besidder den øverste eller afgørende indflydelse på statsviljens tilblivelse. Demokrati er en tilslutning til *fler alsprincippet*, defineret som »at Flertallets Vilje udtrykt gennem Afstemning [er] udslagsgivende i politiske Afgørelser«. ³²

Dette snævert afgrænsede politiske demokratibegreb har den fordel, at det kan fastsættes ved lov, og at det derved kan påvises, om et styre hviler på et demokratisk princip eller ej. Svagheden ved dette snævert retsvidenskabelige demokratibegreb er, hvad Ross også selv erkender, at det åbner mulighed for en krænkelse af fundamentale menneskerettigheder. Demokratiet har også en ide, der ikke bare beskriver, hvordan magten udøves demokratisk. Demokratiets ide er tanken om, hvordan de nokratiet skal virkeliggøres, og er derfor naturligvis mere udflydende og sværere at videnskabeliggøre. Ross' ideal udspringer af den fundamentale respekt for det enkelte menneskes værdi og autonomi. Det medfører, at den demokratiske mentalitet må hvile på rettens herredømme, hævdelser af ytrings- og forsamlingsfriheden og princippet om parlamentarisme forstået som diskussionsideen (ikke at forveksle med det parlamentariske regeringssystem). Ross er dermed enig med Hal Koch i betoningen af samtalen som et af de væsentligste kendetegn for demokratiet, ³³ men han afviser som den gode jurist at anvende samtalen eller diskussionen som kriterium, idet den ikke lader sig formulere som et retsligt krav.

Alf Ross giver et klart grundlag for at vurdere, om en forfatning er demokratisk, og om en regering, et parti eller en avis er tilhænger af demokratiet som retsvidenskabelig metode. Derfor vil en gennemgang af *Jyllands-Postens* demokratiopfattelse afsløre, om *Jyllands-Posten* var tilhænger af et demokratisk styresæt.

32. Ross: *Hvorfor demokrati?*, s. 164 og 183.

33. Hal Koch: *Hvad er demokrati?*, København 1945.

Den lige og almindelige valgret

For Alf Ross er visse indskrænkninger i valgretten nødvendige i den praktiske udformning af et demokratisk styresæt. Begrænsninger i alder og indfødsret er alment anerkendte. Derimod vil en stratifikation af vælgerkorpset efter indkomst, kundskab, sociale tilhørsforhold eller lignende være et alvorligt anslag mod den demokratiske styreform. Den overbevisning, at den enkelte vælgerne ikke er i stand til vurdere, hvad der er bedst for ham selv og samfundet, er en formynderisk ideologi, der fundamentalt krænker den enkeltes autonomi.

Grundloven af 1915 indeholdt stadig visse begrænsninger af økonomisk art af vælgerkorpset; men ideen om den lige og almindelige valgret var den bærende. *Jyllands-Posten* var fra starten modstander af 1915-forfatningen,³⁴ og avisens kritik af forfatningen fortsatte helt op i 1930'erne (skønt den naturligvis var et mindre onde end den påtænkte forfatningsændring i 1939, der reelt indførte et etkammersystem). »Frasen om Den lige og almindelige Valgret...[resulterede] i: En voldsomt stigende Skattebyrde, Forgældning over hele Linien og en almindelig Opløsning i alle Forhold af Betydning for Staten og Samfundet. Hvad der skete ved Forfatningsændringen var den ene og ganske simple Ting, at man flyttede Magtcentret fra det mere moderate til det mere yderliggaaende Demokrati, og [Følgen blev] den klassepolitiske Udvikling«. (7. juni 1936: »Grundlovstaler og Klassepolitik«).

Jyllands-Posten var stærkt kritisk over for »frasen« om den lige og almindelige valgret, der var skyld i en almindelig opløsning af det danske samfund. Ovenstående leder var formuleret direkte efter grundlovslederen fem år tidligere (7. juni 1931), hvor H. Hansen videre præciserede, at »Man vandrede fra Demokrati til Demagogi«. Med andre ord anså H. Hansen 1866-forfatningen som demokratisk og 1915-forfatningen med dens lige og almindelige valgret som demagogisk.

Kritikken af den lige og almindelige valgret optrådte også i *Jyllands-Postens* lederspalter i forbindelse med folketingsvalget i 1935, landstingsvalget i 1936 og kommunevalgene i 1937. Ved disse valg var vælgerbefolkningen udvidet betydeligt. For det første havde socialreformen af 1933 begrænset den valgretsfortabende virkning ved tildeling af offentlig hjælp. For det andet var indskrænkningerne i den kommunale valgret med hensyn til skattebetaling udhulet. Ved en lovændring i februar 1937

34. C.O. Bøggild-Andersen: »Af Jyllands-Postens saga 1871-1946« (1946), optrykt i Gerhardt Eriksen (red.): *Sider af avisens historie*, Viby J. 1990, s. 86.

ændredes den kommunale skatteligning, så skattebyrden for de laveste indtægter faldt. Ligeledes i 1937 ændredes den kommunale valglov, så reglerne for, hvor lang tid man skulle have betalt skat, og hvor længe man skulle have været bosat for at opnå valgret, lempedes, ligesom reglerne for, hvornår eftergivelse af skattegæld resulterede i valgretsfortabelse, også gjorde det.

Jyllands-Postens holdning til denne valgretsudvidelse var negativ. Valgretten skulle stadig være forbundet med en vis skattebetaling – ja helst så *Jyllands-Posten* kravene skærpet. »Naar Skatterne betyder et virkeligt Offer for den enkelte Borger, vil han være interesseret i et økonomisk Styre og derfor ved Valget stemme paa de Kvinder og Mænd, som han anser for bedst egnet til at varetage de fælles Anliggender... Forholdet mellem Valgret og Skat ophæves faktisk. Forholdet bliver herefter det, at de Vælgere, der betaler Skatterne, ikke faar ringeste Indflydelse paa Pengenes Anvendelse. Det er Nyderne, der alene bestemmer« (13. december 1936: »Skat og Valgret paa Glidebanen«). »... de nydende Medlemmer af Samfundet raader over Flertallet af Stemmerne og driver Førerne frem til mere Skatteplyndring ... undlader [man] at betale til Kommunen, medfører det ikke Straf af nogen Art. Skattebetalingen er lempet i den Grad, at vedkommende under næsten alle Omstændigheder er sikret Valgretten og kan være med til at udskrive de Skatter, som andre skal betale!... Jeg drikker du betaler! Det er Parolen for den sidste Valgretsudvidelse« (27. januar 1937: »Valgene til Byraad og Sogneraad«).

De to ledere viser, at *Jyllands-Posten* mente, at valgret skulle være forbeholdt de skatteydere, der betalte mest i skat. »Nyderne« bestemte med det nuværende system, hvilket ikke var rimeligt. De, der ikke ydede til den fælles samfundshusholdning, burde heller ikke have mulighed for at disponere over den. Den lige og almindelige valgret stemte midler fra de besiddende til de ikke-besiddende. Problemet blev dobbelt: f, at partierne var til fals. De købte vælgerne ved at love dem en større og større del af skatteborgernes midler.

Jyllands-Posten vendte sig ligeledes mod parlamentarismen: »Lige siden det saakaldte Systemskifte i 1901 har demokratisk Overbudspolitik været den største Kræftskade paa vort Samfund« (1. maj 1938). Argumentet var det samme som med valgretten: Partierne overbød hinanden og købte de ubemidlede stemmer. Regningen sendtes via skattebilletten til dem, der havde. En sådan belastning kunne samfundet slet ikke bære, og det parlamentariske system havde indbygget sin egen undergang. Så længe samfundet var i fremgang, og der var skatter at indkræve, kunne det parlamentariske system til nød eksistere; men så snart nedgangstider satte

ind, så var det økonomiske grundlag for at købe stemmer væk, og parlamentarismen undergravede sig selv.

Demokratiets teknik: parlamentarisme som forhandling

Indtil valgene i 1935-36, hvor Socialdemokratiet med De radikale fik flertallet i begge ting, kunne der ikke føres politik uden om et af de borgerlige partier. Derfor stod første halvdel af 1930'erne i forligspolitikken tegn. Efter flere mindre forlig med Det konservative Folkeparti var det med Kanslergadeforliget i 1933 fortrinsvis Venstre, der var regeringens forligspartner. I Kanslergadeforliget så *Jyllands-Posten* partipolitikken cementeret, og avisen anså det for det endegyldige bevis på, at Danmark var blevet et diktaturland. Forligspolitikken og specielt Kanslergadeforliget var i *Jyllands-Postens* argumentation en hån mod folkestyret. Venstre repræsenterede landmændene og Socialdemokratiet arbejderklassen, og de førte en politik, der udelukkende havde sigte på at tilgodese disse dele af befolkningen. I humbugsforligene, som det hed i *Jyllands-Postens* sprogbrug, tildelte de hinanden penge – bønderne fik kronenedskæring og »ordningerne« (sukker-, svine-, kornordninger m.v.), mens arbejderne fik øget tilskud til arbejdsløshedsunderstøttelse. Regningen blev via skatterne udskrevet til samfundets øvrige grupper – først og fremmest de erhvervsdrivende i byerne: »Ved Kronenedskæring og ubegrænset Understøttelse har Venstre og Regeringspartierne skatteplyndret den Del af Befolkningen, der ikke fortrinsvis hører til deres Vælgere... de har skadet det danske Samfund som Helhed. Det er, hvad partipolitiske Godtfolk kalder Folkestyre. Alle andre vil betegne det som Folkestyrets Karikatur« (21. juni 1933: »Folkestyrets Karikatur«).

Begge partier havde gjort op med en hidtil ført politik: Socialdemokratiet gik med til at sænke kronen, og Venstre indvilligede i lockoutloven, hvorved arbejdsgivernes bebudede 20% lønreduktion blev pillet af bordet.³⁵ De brudte valgløfter vakte harme.

Efter 1935, hvor »Vælgerne med saa stort Flertal har forlenet Hr. Stau-ning med diktatorisk Magt« og etableret et »parlamentarisk Diktatur« (24. oktober 1935), ændredes det politiske klima. Vælgerne havde belønnet regeringen for dens krisepolitik, og ved landstingsvalget i oktober 1936 var der ingen borgerlig bremse i Landstinget. Før valgene i 1935-36 var *Jyllands-Postens* argumenter mod demokratiet, at partierne via stude-

35. Otto Jensen og Viggo Molin Nielsen (red.): *Danmark under Verdenskrisen 1929-39*, s. 14f.

handler undergravede det ægte folkestyre og handlede imod de vælgere, der havde stemt på dem. Politikerne tog ikke deres mandat alvorligt. Avisen kunne påstå, at forligene ikke var i vælgernes interesse.

Det kunne den ikke efter 1936, hvor regeringen kunne gennemføre sin politik med flertallet af vælgerne i ryggen og uden om de borgerlige partier. Beskyttelsen af det borgerlige mindretal kom nu i forgrunden. *Jyllands-Posten* så nu tilbage på forligspolitikken med noget andre øjne: »da Parlamentarisme og Demokrati jo ifølge Sagens Natur maa bygge paa Kompromiser, saa var i hvert Fald nogle af de Resultater, der blev opnaaet af en saadan Art, at Lovgivningsarbejdet kunde siges at svare til den parlamentariske og demokratiske Etikette... Den Fremgangsmaade, der nu faar Lov at præge Rigsdagsarbejdet, dækkes ikke mere af Betegnelsen Demokrati. Det er slet og Ret diktatorisk Misbrug af Flertalsmagten til Fremme af demagogiske, partipolitiske Interesser« (28. december 1936: »Vi fik alligevel Flertalsdiktatur«).

Lederen indvarsler et skift i *Jyllands-Postens* brug af demokrati- og parlamentarismebegrebet. Hvor kompromiset før primært blev nedrasket som handlingslammelse, snik-snak og bavl, så ophøjes kompromiset – parlamentarismen forstået som reelle forhandlinger mellem opponenter – som tilstræbelsesværdig etikette. Resten af årtiet var det regeringens manglende hensyntagen til mindretallet, der optog *Jyllands-Posten* mest. Netop mindretalsgarantier i form af udvidet adgang til folkeafstemning og bibeholdelse af Landstinget var *Jyllands-Postens* hovedkrav til grundlovsforslaget af 1938.

Demokratiets ide: de demokratiske borgerrettigheder

Ytringsfrihed, forsamlingsfrihed og religionsfrihed er ikke en del af det politiske demokrati. Ross betegner disse friheder som en del af demokratiets ide. Flertalsprincippet vil miste sin mening uden ytrings- og organisationsfriheden.³⁶ Hvad Ross ikke berører, er, at man naturligvis ikke kan slutte modsat: Ytringsfrihed giver ikke automatisk politisk demokrati.

I striden i Det konservative Folkeparti var *Jyllands-Postens* spalter åbne for indlæg fra grundlovsforligets tilhængere. Striden blev af *Jyllands-Posten* fremstillet som et spørgsmål om diktatoriske ledermetoder inden for partiet, og derfor var en åbning af spalterne en naturlig del af denne kamp. Denne praksis er af en så stærk kritiker af den borgerlige presse som landsretssagfører H.R. Brøckner karakteriseret som demokra-

36. Ross: *Hvorfor demokrati?*, s. 198.

tisk.³⁷ Denne praksis er dog først og fremmest et resultat af grundlovssagen. Før 1938 er der ikke læserbreve i nær samme omfang og da ikke af så kritisk karakter.

En ting er *Jyllands-Postens* egen administration af ytringsfriheden for de læserbreve, der nåede redaktionen, en anden er avisens holdning til andre partiers – specielt kommunistpartiets – ret til at organisere og ytre sig.

Som størstedelen af alle dagblade var *Jyllands-Posten* selvfølgelig for ytringsfriheden, som var et af grundlagene for bladdrift. Det, der er interessant, er, at avisen i slutningen af 1930'erne føler sig foranlediget til at forsvare ytrings- og forsamlingsfriheden samt at tage afstand fra politiske voldsmetoder i *demokratiets* navn. Tonen i slutningen af 1930'erne bliver en anden. »Demokrati betyder Folkestyre, og Begrebet opfattes almindeligt saaledes, at Enhver politisk Anskuelse har Lov til at komme til Orde, i Reglen kun med Undtagelse af de Partier, der tilsigter en voldelig Omstyrning af den bestaaende Samfundsorden« (1. maj 1939: »Steinckes Retsplejelov og Folkestyret«, af Lasse Egebjerg).

Det parti, der voldeligt ville omstyrte samfundsmagten, var naturligvis det kommunistiske. *Jyllands-Posten* stillede spørgsmålstegn ved, om det kommunistiske parti kunne tillades (bl.a. 14. maj 1938).

Som reaktion på de politiske ungdomsbevægelser – set ud fra et socialdemokratisk synspunkt primært K.U.'s – mere og mere voldsomme fremfærd gik specielt justitsminister K.K. Steincke ind for skærper i straffeloven, der kunne ramme disse voldelige tendenser i det politiske liv. Som reaktion på Steinckes tale den 1. maj 1938, hvor han bebudede en skærpet kurs over for politiske ballademagere,³⁸ skrev Lasse Egebjerg en leder med overskriften »Til Forsvar for Demokratiet«. Lederen var imod yderligere skærper, idet man frygtede, at de ville blive misbrugt mod K.U. Men lederen forsvarede demokratiet mod de voldsmetoder, der blev anvendt i udlandet: »Tilhængere af et frit og ærligt Folkestyre vil kunne skrive under paa det meste af, hvad han [Steincke] har sagt. Voldsmetoder hører ikke hjemme i dansk Politik, og intet ansvarligt Menneske i dette Land vil forlange, at de »udenlandske Systemer« skal efterabes. Enhver, som ønsker en sund og rolig Udvikling, vil være enige med Hr.

37. »«Jyllandsposten» kan ikke lide Kommuniste, hvad de øvrige danske Aviser jo heller ikke kan, men ikke-kommunistiske Modstandere lader det loyalt komme til Orde. Det er altsaa forholdsvis demokratisk«. H.R. Brøckner: *Dagspressen – og dens Ansvar for Udviklingen*, s. 118.

38. Oluf Bertolt m.fl: *En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevægelses historie i Danmark*, bd. III, København 1955, s. 132.

Steincke i, at Voldsmetoderne maa bremses, og Tonen i den offentlige Debat renses« (3. maj 1938: »Til forsvar for Demokratiet«, af Lasse Egebjerg. Samme indhold 22. juli 1938).

En sådan overskrift ville være utænkelig i starten af 1930'erne, skønt avisens holdning til ytrings- og forsamlingsfrihed ikke æn lredes i perioden.

Der er i lederen en afstandtagen til voldsmetoderne i diktaturstaterne, men konkret tog avisen ikke afstand fra de uhyrligheder, der foregik under den spanske borgerkrig, ligesom man i avisens leder 15. november 1938 ikke tog afstand fra nazisternes voldsmetoder under Krystalnatten. Kun Mussolinis bombninger af Abessinien i 1935 tog man skarpt afstand fra.

Jyllands-Postens statsideal

Parlamentarismen – repræsenteret ved den lige og almindelige valgret og folketingets suverænitæt – var ifølge *Jyllands-Posten* dødsdømt på forhånd. Det var den primært af den grund, at den fremavlede en partipolitisk tankegang og dermed fremmede klasse modsætningerne. For *Jyllands-Posten* var politik idealer og ikke ussel materialistisk fordeling. Så længe politik var ideer, kunne folkestyret fungere: »Parlamentarismen er paa Retur. Den har haft sin Blomstringstid, saaledes som alle andre store Idealer – den Gang, da Politik ikke var Svinekørt og Understøttelser, men Idealer, da Almenvellet og ikke Vælgerstemmerne var det afgørende. Nu har Demokratiet udviklet sig til Demagogi, og dermed har det underskrevet sin Dødsdom« (31. maj 1935: »Et System, der er paa Retur«, af Lasse Egebjerg).

Det ideal, der for *Jyllands-Posten* var den eneste identifikationsfaktor, var nationalstaten. Det partipolitiske demokrati var baseret på klassekamp; men nationalstaten var funderet i et folkefællesskab. Nedenstående citat omhandler statsbegrebet i fascismen og nazismen, men svarer overens med *Jyllands-Postens* eget ideal: »For begge Bevægelser [nazismen og fascismen] er Individet kun til for Statens skyld. Det enkelte Individ har groft sagt intet Formaal i sig selv. Det er kun til for Staten eller, hvad der er det samme, for Nationen, og det har følgelig ogsaa kun Ret til at stille Krav, der er i overensstemmelse med hele Nationens Interesse. Der kan derfor ikke eksistere Partier i en saadan Stat. Man kan ikke tænke sig Klassekamp... Alt maa i sidste Instans gaa op i den store Generalnævner Staten« (5. december 1933: »Fra Partistat til Nazistat«, af Lauge Schoch).

Igen og igen fremhævedes det i lederspalterne, at det partipolitiske demokrati i virkeligheden var et diktatur – klassesdiktaturet. Fædrelandet var den eneste sande upolitiske identifikationsfaktor og som sådan klasseneutral.

Med *Jyllands-Postens* kritiske holdning til Det konservative Folkeparti in mente kan man vurdere *Jyllands-Postens* ideal som den *partiløse* stat. For de konservative var kun en anelse bedre end de øvrige klassepartier: »naar en socialistisk Taler siger »Samfundshensyn«, mener han »Klassehensyn«. Taleren siger »gavne Samfundet«, men mener »gavne mig og mine Vælgere«. Alle de politiske Partier har en Splint af dette Troldespejl i Øjet. Mindst gælder det de Konservative« (15. august 1934: »Samfundshensyn eller Klassekamp«, af Lasse Egebjerg).

Den stærke mand

Redningen for nationen skulle ikke ventes fra de eksisterende partier eller deres ledere. Politikerne var i det hele taget en fare for folkestyret. De danske politikere var så stærkt syltet ind i partipolitikken, at de ikke evnede at se det samfundsmæssigt korrekte. Partisystemet avlede partipolitikere, der var karakteriseret som »Slappe, ligeglade, bengnavende og intrigerende demokratiske Folketingsmænd, som ved deres Adfærd undergraver Folkestyret« (Søren Jyde alias Hakon Mielche i politisk kommentar 22. oktober 1938).

Ved årsskiftet 1934 redegjorde H. Hansen for det foregående års begivenheder. Han sammenlignede det danske og det tyske styre: »Tidens Vanskeligheder kræver et haandfast og maalbevidst Styre, og et saadant kan ikke trives, hvor hundreder af politiske Middlemaadigheder og Ærgerrigheder skal snakke med. Saadan som Situationen tegner sig her ved Aarsskiftet, gaar Vejen frem gennem Diktatur... Vort Folkestyre er rent partipolitisk, og derfor har det aldrig været i stærkere Miskredit end i Øjeblikket. Hvis en Mand med Vilje og Evne til at handle i Nationens Interesse dukkede op i Dag, føler vi os forvisset om, at et stort Flertal i Befolkningen ville hilse ham som Befrier, og følge ham paa den energiske Handlings Vej« (1. januar 1934: »Ved Aarsskiftet«).

Jyllands-Postens efterlysning af en stærk handlekraftig mand går igen i lederne 1932-34 (bl.a. 17. maj, 4. juni og 8. juni 1933). Argumenterne var de gammelkendte: Demokratiet havde undergravet sig selv, og vælgerne krævede en handlekraftig mand til at føre en virkelig samfundsmæssig politik. *Jyllands-Posten* henviste til, at det var de tyske vælgere, der havde stemt Hitler til magten. Men at en dansk fører skulle findes inden for de politiske partier, synes ikke at være tilfældet: »et stort Flertal af danske

Vælgere [vilde] med Glæde hilse en Mussolini velkommen, der vilde og kunde handle samfundsmæssigt og derfor maatte sætte Politikerne paa Porten... At han skulde udgaa fra de bestaaende politiske Partier, er næppe sandsynligt« (4. juni 1933: »Diktaturet under Diskussion«. Næsten samme ordlyd 17. maj 1933 og 8. juni 1933).

Denne begejstring for den stærke mand – diktatoren – ses tydeligst i 1932-33. Inspirationen fra Tyskland og Italien er åbenlys; men den selv-sikkerhed, der ligger mellem linierne i *Jyllands-Postens* ledere, kunne tyde på, at avisen var bekendt med mere konkrete planer.

Jyllands-Posten var ikke venligt stemt over for hverken L.S., Dansk Samling med Victor Pürschel, Dansk Folkefællesskab med pastor Malling eller D.N.S.A.P. Den danske inspirationskilde kom fra en helt anden og hidtil ukendt hånd.

Chr. H. Olesen, der var H. Hansens juridiske og økonomiske rådgiver i forbindelse med købet af avisen i 1931 samt som formand for foreningen »Dansk Arbejde« en af avisens allerstørste annoncører,³⁹ blev sandsynligvis af kong Christian X opfordret til at stå i spidsen for et forretningsministerium op til valget i 1932.⁴⁰ Chr. H. Olesen angiver i sine personlige notater frygten for dødt løb ved valget som kongens begrundelse for denne opfordring. Olesen var ikke begejstret ved tanken og henviste til Påskekrisen i 1920 som afskrækkende eksempel. En undersøgelse af, om tilbuddet virkelig var fremsat, kræver en nærmere prøvelse – men det vigtigste i denne forbindelse er, at Chr. H. Olesen tog det alvorligt. Han udarbejdede en ministerliste af folk fortrinsvis uden for de politiske partier. Han gik i den (berettigede?) tro, at han var udset som leder af et forretningsministerium udpeget af kongen uden om Folketinget.

Om Chr. H. Olesen har informeret H. Hansen, kan ikke bekræftes. Som vist ovenfor, var *Jyllands-Postens* tro på den stærke mands komme imidlertid stærk, og det er påfaldende, at *Jyllands-Posten* i en leder fem dage efter mødet mellem Olesen og Bøgholm for første gang – og det er vel at mærke før Hitlers magtovertagelse i Tyskland – aktivt anbefaler en stærk

39. I en lang årrække formidlede Dansk Arbejde annoncer til en fast helside i søndagsavisen.

40. »Aar 1932, vistnok Lørdag den 29. oktober, havde jeg paa Kontoret en Samtale med Redaktør Bøgholm. B. meddelte, at han forud havde haft en Samtale med Kabinetssekretær C.P. Hansen, der overfor B. havde udtalt, at Kongen forudsaa den Situation... at ingen Regeringsblok vilde blive regeringsdygtig, og det var da Planen, at et Forretningsministerium skulde træde til, for hvilket jeg skulde være Chef«. Notat dateret 17. november 1932 (dagen efter valget). Erhvervsarkivet, Chr. H. Olesens privatarkiv, pk. 21, læg: Rigsdagsmandater.

mand til at lede landet – en leder uden for partierne: »Hundredetusinder af danske Vælgere haaber og venter paa det Mandfolk, der kan og vil sætte Tingene paa Plads her til Lands med eller uden støtte af de politiske Partier« (4. november 1932: »Politikerlede«).

Konklusioner

Det må anses som omsonst at stemple *Jyllands-Posten* som fascistisk. Men avisen var i 1930'erne stærk kritiker af den lige og almindelige valget og af parlamentarismen som regeringsprincip. Derfor var *Jyllands-Posten* anti-demokratisk og anti-parlamentarisk. Godt nok var avisen mere åben for indlæg udefra end de fleste andre aviser i samtiden, men selv om avisen var en af de fremmeste forsvarere af ytringsfriheden (for ikke-kommunister), var det ikke ensbetydende med, at avisen var demokratisk.

Selv om *Jyllands-Posten* var anti-demokratisk, så var avisens brug af ordet »demokrati« ikke udelukkende negativ. Demokrati – og dets modpol diktaturet eller demagogiet – bruges dobbelttydigt i 1930'ernes lederspalter.

Jyllands-Postens dobbeltbetoning af demokrati og diktatur

Jyllands-Postens beskrivelse af det politiske system i Europa i 1930'erne var ikke blot demokrati contra diktatur, men lige så meget parti- og klasseyre contra samfunds- og folkestyre.

Der var det folkestyrede demokrati – oftest blot benævnt *folkestyret* på grund af »demokratiet«'s uheldige konnotationer til Socialdemokratiet – der i retorikken var *Jyllands-Postens* ideal. Dette folkestyrede demokrati kunne ikke fastlægges som retsgrundlag, men var et moralsk, guddommeligt værdigrundlag, hvor folket var bundet i et nationalt fællesskab – et folkefællesskab med udgangspunkt i en fælles historie og et fælles sprog.⁴¹ Idealet var upolitisk og klasseløst.

Dette ideal havde imidlertid trange kår i en tid, hvor politikken førtes af partier, der udelukkende tog vare på deres egne vælgere. Det var dette *partipolitiske demokrati*, som *Jyllands-Posten* så heftigt kritiserede i

41. Denne folkefællesskabside berøres så at sige aldrig i lederspalterne; men mange fra avisens faste kronikstab priste det nationale fællesskab i både aktuelle og historiske kronikker. Det gælder historikeren Vilh. la Cour som den for eftertiden mest kendte, men også folk som teologen I.P. Bang og sognepræst Andreas Øster.

Vor Tids Historie

Historien, som den en Gang skal skrives af kommende Slægter, ikke alene om Tidens store Begivenheder som Verdenskrigen, Genforeningen og de andre store og betydningsfulde Hændelser, der smøtter Skæl i vor Esiending, men om Livet og Udviklingen, som den daglig foregaar om Industriens Foretagsomhed og Landbrugets Fræmskridt, om Regeringens og Rigsdagens vigtige Beslutninger, om Folkets Levevilkkaar, Handel, Arbejde, Opfindelser og sociale Fræmskridt, — den Historieskrivning vil finde sit vigtigste Materiale i Bladenes Spalter.

Søg tilbage i gamle Aargange af „JYLLANDS-POSTEN“, stands hvor som helst og læs de upartiske Beretninger om store politiske Forhandlinger, om Erhvervslivets Fremgang og Kaar, læs de kritisk vurderende, men altid objektive Betragtninger over Tidens brændende Spørgsmaal og de nægterne Referater af de betydningsfulde Hændelser.

De samme klare og paalidelige Beretninger om Livet, som det leves og former sig nu, vil De finde i „JYLLANDS-POSTEN“ i Dag. Uafhængig og fri, ubundet af politiske, religiøse og sociale Hensyn tager „JYLLANDS-POSTEN“ klar og fast Stilling til de Spørgsmaal, som Udviklingen rejser. Historien skrives hver eneste Dag.

Jyllands-Posten.

Jyllands-Posten markedsførte sig som »ubundet af politiske, religiøse og sociale hensyn«. Samtidig var avisen – ligesom Det konservative Folkeparti – rodfæstet danskheden og en mytisk fortid, som i denne egenannonce fra 17. juni 1931 er repræsenteret ved en runesten.

1920'erne og 30'erne. Socialdemokratiet prædikede klassekamp. Ved at købe vælgere med løfte om arbejdsløshedsunderstøttelse og landbrugsstøtteordninger fik Socialdemokraterne flertallet og udskrev regningen via skatterne til den resterende del af befolkningen. Det var klassekampen mod samfundshensynene. Dette partipolitiske demokrati bærer sin egen undergang i sig – »den parlamentariske Syge« (15. august 1924) – idet samfundsøkonomien ikke vedvarende kunne bære disse skatteudskrivninger. Denne sygdom i samfundet førte uundgåeligt til diktatur.

Det folkestyrede diktatur var en redningsplanke, når demokratiet havde spillet fallit. Det skulle udøves af en stærk mand, der i nationens og folkets navn skar igennem alt »partiævet« og klassekampen. Diktaturet var

først og fremmest folkets værn mod marxismen, nationens værn mod klassekamp: »En Betingelse for, at Diktaturet skal blive en Velsignelse for Landet og redde det fra Kaos og Avin, er naturligvis, at Diktatoren er en Patriotisk Mand, der er hævet over Partierne og kun tager Hensyn til Folkets Vel som Helhed« (8. juli 1937: »Stormagtsforlig om Spanien«). Hitler og Mussolini var eksempler på sådanne patriotiske »folkediktatorer«.

Det modsatte af det folkestyrede diktatur var *klassediktaturet*. Det var ligesom det folkestyrede ledet af en stærk mand eller et stærkt parti og kunne gennemtrumfe sine handlinger uden bavl og parlamentaren. Men det handlede ikke på helhedens – på folkets – vegne, men udelukkende ud fra en enkelt classes synspunkter. Et sådant diktatur var naturligvis Stalins proletariats diktatur.

Ligesom *Jyllands-Posten* yndede at sammenstille Socialdemokratiet og kommunismen, så blev det socialdemokratiske – i *Jyllands-Postens* optik – partipolitiske demokrati sidestillet med det kommunistiske partipolitiske diktatur. Det danske socialdemokratiske styre var ikke blot et partipolitisk demokrati, det var en karikatur af demokratiet og dermed reelt et klassediktatur. Regeringen var ikke baseret på folket; men den blev skiftevis vurderet som diktatorisk og demokratisk. Det var på overfladen en selvmodsigelse, men reelt et tveægget agitatorisk sværd, der kunne være opportunt i den politiske debat. Alt efter læsernes og den offentlige opinions holdning kunne *Jyllands-Posten* påberåbe sig at være tilhænger af demokratiet eller diktaturet.

Udviklingen i løbet af 1930'erne

Selv om *Jyllands-Posten* kunne bruge begreberne demokrati og diktatur tvetydigt gennem hele tiåret, så er der alligevel visse mønstre i brugen af begreberne.

I perioden 1931-34 var demokratiet et negativt ladet ord. Diktaturet var efterstræbelsesværdigt – set på baggrund af Hitlers »fremragende resultater« med løsning af arbejdsløshedsproblemet og overvindelsen af det tyske socialdemokrati og kommunistparti. *Jyllands-Posten* håbede ligefrem på diktaturets komme. De danske partier – Det konservative Folkeparti inklusive – magtede ikke at bekæmpe krisen, og specielt erhvervene led herunder. Diktaturet og den stærke mand sås som et kriseløsningsmiddel.

Indenrigspolitisk betød valgene 1935-36 et vendepunkt, og en ny periode, 1935-37, kan ses. Vælgerne havde godkendt regeringens krisepolitik og givet den flertal i begge kamre. Det var svært for *Jyllands-Posten* at argumentere for, at folket ønskede en stærk mand, ligesom det var absurd at anklage regeringen for at være i modstrid med folket. Demokrati- og

diktaturbegreberne havde ikke en entydig positiv eller negativ klang. *Jyllands-Postens* kritik kunne nu ikke i så høj grad rettes mod partierne – i hvert tilfælde ikke direkte. Den blev vendt mod vælgerne. *Vælgerne var den egentlige fare for folkestyret*. De var godt nok ledt på alle veje af partiernes stemmekøbspolitik; men *Jyllands-Posten* så folkestyrets redning ved at indskrænke valgretten til dem, der finansierede stemmekøbspolitikken: skatteyderne – muligvis endda de største skatteydere. Modstanden mod den lige og almindelige valgret var ikke ny for *Jyllands-Posten*; men den fik en for perioden hidtil ukendt central plads i debatten.

Hvor der derimod skete en 180 graders vending, var i beendelsen af parlamentarisme forstået som forhandling og samtale. Hvor forhandlinger i 1932-34 var negativt bestemt, blev *Jyllands-Posten* nu svoren tilhænger af forhandlingstanken. Kævl, bavl og snak som tidsspilde og handlingslammelse blev afløst af anklagerne mod regeringen for ikke at føre reelle forhandlinger med oppositionen. I 1933 var forlig og parlamentarisme undergravende for folkestyret, i 1937 var manglende forlig og parlamentarisme undergravende for folkestyret.

Kritikken mod det parlamentariske regeringssystem fortsatte i perioden 1938-39. Det var stadig vælgerne, der var skydeskive, men det blev nu i højere grad den truende forfatningsændring, der reelt gjorde rigsdagen til et étkammer, der vakte *Jyllands-Postens* kritik. Grundholdningen var den samme. Mindretallet måtte beskyttes mod flertallets skattepændringer og socialiseringsforsøg.

Det, der er interessant, er ændringen af ordet demokratis værdi. I denne periode forsvarede *Jyllands-Posten* demokratiet over for de «udenlandske voldsmetoder». Kritikken var rettet mod både nazister og Kommunisten; men der var ingen tvivl om, hvem der var de farligste.

Jyllands-Posten havde altid været for ytringsfriheden, men nu forsvarede man den i demokratiets navn (f.eks. 14. maj 1938). Det var ganske vist ofte som reaktion på regeringens udemokratiske forsøg på at knægte K.U.; men de dragne paralleller til de udenlandske (udemokratiske) voldsmetoder er betegnende for et virkeligt skifte.

Afvielser fra Det konservative Folkepartis demokratiopfattelse

Især John Christmas Møller arbejdede for at få Det konservative Folkeparti rodfæstet i den lavere middelklasse og arbejderklassen og afviste de gamle konservative tanker om overklassens privilegier, der stadig levede i partiet. Hans hovedopfattelse var, at Socialdemokraterne skulle slås på egen boldgade.

Selv om *Jyllands-Posten* også var mellemstandens avis, så var avisen

uenig i Christmas Møllers taktik og i hans forsvar for den lige og almindelige valgret. Ud over en personlig antipati mod Christmas Møller kan grundlaget for avisens divergerende holdning søges flere steder.

Jyllands-Postens ideal var den partiløse stat. Det var de klassebestemte partier, der med deres stemmekøbspolitik fordærvede det virkelige samfundsmæssige folkestyre. Avisen satte det upolitiske og klasseløse folkefællesskab over partierne. Det konservative Folkeparti var naturligvis grundigt funderet i nationalstaten, men måtte ligeledes fungere som parti i det parlamentariske system. Christmas Møller var realpolitiker, der gik på kompromis og forhandlede.

Jyllands-Posten søgte uden for det politiske system i sin søgen efter en fører. En fører, der ikke havde fået »en splint af troldspejlet«, kunne tænke samfundsmæssigt og ikke partimæssigt. Avisens syn på partierne forklarer også den modstand, man nærrede mod interesseorganisationerne. De havde som partierne udviklet sig til klasseorganisationer, der ikke tænkte i samfundets helheds interesse.

Både *Jyllands-Posten* og Det konservative Folkeparti under Christmas Møller var fortalere for mellemstanden – både den selvstændige erhvervsdrivende og funktionærgruppen. Men modsat *Jyllands-Posten* ville Christmas Møller og K.U. integrere dele af arbejderklassen i funktionærstanden – den såkaldte integrationsstrategi.⁴² Derfor var de for en afskaffelse af gamle valgprivilegier og troede på, at konservatismen havde en reel politisk chance under den lige og almindelige valgret. Strategien over for Socialdemokratiet var offensiv.

Jyllands-Posten var slet ikke funderet i arbejderklassen. I oplagsanalyserne figurerer arbejderne slet ikke som selvstændig gruppe. Klassen indgår godt nok i *Jyllands-Postens* almene folkefællesskab, og de arbejdere, der betalte de højeste skatter, var indbefattet i avisens skatteborgerbegreb. Men avisen troede ikke på arbejderklassens tilslutning og var derfor for indskrænkning af valgretten og bibeholdelse af Landstinget.

Med hensyn til mellemstanden var det nok den gamle del – håndværkere og de handlende – der havde avisens største sympati. Avisens forhold til funktionærstanden er ikke særlig velbeskrevet, men der er tegn på, at man søgte funktionærerne knyttet til arbejdsgiverne – både i indu-

42. Begreberne integrations- og isolationsstrategi er lånt fra Carl Gustav Johansen: »Funktionærlovens forhistorie indenfor Det konservative Folkeparti«, *Historie. Jyske samlinger*, bd. IX, 1976, s. 538.

strien og håndværk/handel – og dermed isoleret i forhold til arbejderne. *Jyllands-Posten* var tilhænger af en isolations-strategi over for arbejderklassen.

Forskellen i de to strategier over for funktionærene har til dels ud-spring i en forskellig opfattelse af og forventning til funktionærernes stilling i samfundet. Isolationsfløjen troede på mulighederne for funktionærene og på ekspansion af økonomien. De havde en defensiv indstilling over for fagbevægelsen og Socialdemokratiet. *Jyllands-Posten* troede på mulighederne for social mobilitet: »I det kapitalistiske System er der jo – ifølge socialdemokratiske Læresætninger – kun Generaldirektørens Søn og Fabrikantfruens Nevø, der har Chance for at naa Topsillingerne«... Men *Jyllands-Posten* troede på »Historien om den flinke Smedelærling, der blev Fabrikant og den stræbsomme Kontorist, der blev Generaldirektør« (27. december 1935).

Det er lige modsat K.U. og Christmas Møller, der under krisen havde udviklet et billede af en stillestående økonomi, hvor mellemstanden var truet af den teknisk-industrielle udvikling.⁴³

Denne forskellige opfattelse af mellemstanden kan dog ikke entydigt forklare *Jyllands-Postens* anti-demokratiske holdning. En af isolationsfløjens fremmeste fortalere var Arnold Fraenkel. Han havde udarbejdet Det konservative Folkepartis program i 1915 og stod for en demokratisk linie i partiet. Den ideologiske sammenknytning af funktionærstanden med mellemstanden kan ses som en rent forretningsmæssig forholdsregel: *Jyllands-Posten* søgte at forlige de vigtigste læsergrupper og dermed at undgå at skulle tage stilling for det ene parti mod det andet.

Jyllands-Postens skatteborgeroprør

Selv om *Jyllands-Posten* ikke var nazistisk eller fascistisk, så kan fascisteforskningen virke inspirerende for en forklaring på avisens anti-demokratiske holdninger. Teorien om fascismen som en radikal middelklassebevægelse er inspirerende.⁴⁴ Både den gamle og den nye middelklasse var truet eller følte sig truet. Småborgerskabet var klernt mellem storindustrien og arbejderklassen, og den nye funktionærstand var på grund af krisen økonomisk presset og truet af proletarisering. Som værn mod denne truende deklassering vendte parterne sig mod fagforeningerne og storkapita-

43. Poul Meyer: *Nederlag. Politiske erindringer 1932-47*, Odense 1992, s. 3 i.

44. Denne teori er kernen i den socialdemokratiske fascisteforskning. Se bl.a. Karl Christian Lammers: »Oversigt over fascisteteorier«, *Historievidenskab*, nr. 3-4, 1975, s. 7-60.

len – først og fremmest som et fælles fjendebillede, da de to grupper ikke var i stand til at formulere fælles interesser.

Denne tolkning kan med en let omskrivning anvendes på *Jyllands-Posten* i 1930'erne. Avisen skabte et billede af et småborgerskab og en funktionærstand, der var i fare for at blive deklasseret, ikke som følge af den økonomiske udvikling, men som følge af en skatteplyndring. Avisen malede et billede af en sammensværgelse mellem partierne – først og fremmest regeringen, men også Venstre og til dels Det konservative Folkeparti – og de store interesseorganisationer – først og fremmest Landbrugsrådet og Industrirådet. De fandt sammen i »rådne forlig«, hvor byernes middelklasse skulle finansiere landbruget, industrien og industriarbejderne over skatteregningen. Op igennem 1930'erne plæderede *Jyllands-Posten* for, at de, der ikke betalte skatter, heller ikke burde have valgret. Dermed hindrede man, at de besiddelsesløse via stemmesedlen skatteplyndrede mellemstanden. I 1932-34 håbede man – måske delvis som følge af (reelle) forhåbninger om, at kongen ville udnævne et »upartisk« forretningsministerium – at der ville komme en stærk mand, der kunne stoppe denne udsugning. En mand, der ville udskrive indirekte skatter, først og fremmest told, som kriseløsningsmiddel.

Jyllands-Posten kan tolkes som en skattenægteravis og dens politiske afstandtagen fra demokratiet som middelklassens skatteborgeroprør.